מִשּׁוּם רַבִּי שִׁילָא אָמְרוּ, דווקא חָתָן פָּטוּר מקריאת שמע, כיון שהוא טרוד במחשבת הבעילה, וְהַשּׁוֹשְׁבִינִין וְכָל בְּנֵי חֲתוּפָּה חַיָּיבִין אף על פי שהם עוסקים במצוה, כיון שאינם טרודים בה.

תָּנְיָא, אָמַר רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן עֲקַבְיָא, כּוֹתְבֵי סְפָרִים [־ספרי תורה] תְּפִילִּין וּמְזוּזוֹת, הֵן וְתַגָּרֵיהֶן – הסוחרים שקונים מהסופרים את התפילין והמזוזות כדי למכור לאנשים הזקוקים להם, וְתַגָּרֵי תַגָּרֵיהֶן – הסוחרים הקטנים שקונים מן הסוחרים הגדולים, וְכָל הָעוֹסְקִין בְּמְלֶאכֶת שָׁמַיִם – שהם עוסקים במצוה, לְאָתוֹיֵי – בא כלל זה לרבות מוֹכְרֵי צבע הַתְּכֵלֶת לציצית, שגם הם נקראים עוסקים במצוה, אף על פי שהתכלת אינה חפץ של מצוה ממש שהרי היא מחוסרת הטלה בבגד, פְּטוּרִין מִקְּרִיאַת שְׁמַע וּמִן הַתְּפִלָּה וּמִן הַתְּפִילִּין וּמִכָּל מִצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה, לְקַיֵּים דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, כלומר, ברייתא זו היא כשיטתו וכדבריו, שֶׁהָיָה רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר, הָעוֹסֵק בְּמִצְוָה פָּטוּר מִן הַמִּצְוָה.

תָּנוּ רַבָּנָן, הוֹלְכֵי דְּרָכִים בַּיּוֹם פְּטוּרִין מִן הַסּוּכָּה בַּיּוֹם, משום שנאמר (ויקרא כג מב) 'בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ', ודרשו 'תשבו' כעין תדורו, כעין ישיבת אדם בביתו, וכשם שבכל השנה אינו נמנע מלעזוב את ביתו ולצאת לדרך לסחורה וכיוצא בזה, כך בימי החג שאינם יום טוב אינו צריך להמנע מכך, וְחַיָּיבִין בַּלַּיְלָה, שאז אינם הולכים ואינם נחשבים הולכי דרכים. הוֹלְכֵי דְּרָכִים בַּלַּיְלָה, וביום אינם הולכים, פְּטוּרִין מִן הַסּוּכָּה בַּלַּיְלָה וְחַיָּיבִין בַּיּוֹם. הוֹלְכֵי דְּרָכִים בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, פְּטוּרִין מִן הַסּוּכָּה בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה. וכל זה כשהולכים לדבר הרשות, אבל אם הוֹלְכִין לִדְבַר מִצְוָה, אפילו אם אינם הולכים אלא ביום פְּטוּרִין בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה, כיון שגם בלילה הם טרודים במחשבת המצוה ונחשבים עוסקים במצוה, כִּי הָא דְּרַב חִסְדָּא וְרַבָּה בַּר רַב הוּנָא כִּי הֲווּ עַיְילֵי בְּשַׁבְּתָא דִּרְגְלָא – בשבת חול המועד לְבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא, הֲווּ גָּנוּ אַרְקְתָא דְּסוּרָא – היו ישנים על שפת הנהר של סורא, ולא היו ישנים בסוכה. אָמְרִי – פירשו את הטעם שהם עושים כן, אֲנַן שָׁלוּחֵי מִצְוָה אָנַן, שבאנו לשמוע את הדרשה ולהקביל את פני הריש גלותא, וּפְטוּרִין מן הסוכה.

תָּנוּ רַבָּנָן, שׁוֹמְרֵי הָעִיר בַּיּוֹם, פְּטוּרִין מִן הַסּוּכָּה בַּיּוֹם, משום שאינם יכולים לישב בסוכה בשעה שהם שומרים, וְחַיָּיבִין בַּלַּיְלָה. שׁוֹמְרֵי הָעִיר בַּלַּיְלָה, פְּטוּרִין מִן הַסּוּכָּה בַּלַּיְלָה וְחַיָּיבִין בַּיּוֹם. שׁוֹמְרֵי הָעִיר בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה, פְּטוּרִים מִן הַסּוּכָּה בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה. שׁוֹמְרֵי גְּנוֹת וּפַרְדֵּסִים שהם נמצאים שם תמיד ואינם הולכים לביתם, פְּטוּרִין בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה, אף על פי שאינם שומרים אלא ביום. מקשה הגמרא: וְלִיעְבְּדֵי סוּכָּה הָתָם וְלִיתְבוּ – יעשו השומרים סוכה בגנות ופרדסים וישבו בה בזמן שאינם שומרים. אַבַּיֵי אָמַר, פטורים הם משום שנאמר 'בַּסֻּכֹּת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים', ודרשו 'תֵּשְׁבוּ' כְּעֵין תָּדוּרוּ – שהישיבה בסוכה תהיה כדרך שהוא דר בביתו כל השנה עם מטותיו וכלי תשמישו, וכיון שאינו יכול להביאם לגינה ולפרדס מפני הטורח, פטור מעיקר מצות סוכה. וְרָבָא אָמַר, הטעם שהם פטורים משום שִׁפְרָצָה קוֹרְאָה לַגַּנָּב, כלומר כשם שפירצה הקיימת בגדר של השדה גורמת לגנב שיכנס דרכה לגנוב בשדה, כך סוכה זו גורמת לגנבים, משום שהגנב יודע שהשומר ישן בסוכה והוא נכנס וגונב מן הצד השני. מבררת הגמרא: מַאי בֵּינֵייהוּ – מהו החילוק להלכה בין טעמו של אביי לטעמו של רבא. ומבארת: אִיכָּא בֵּינֵייהוּ דְּקָא מַנְטַר בְּרֵיָא דְּפַרְיֵי – שהוא שומר כרי של פירות, שאז הוא יכול לכוין ולעשות את פתח הסוכה מול הכרי ולראות את כולו, ואין כאן פירצה הקוראת לגנב, אבל הטעם של תשבו כעין תדורו שייך גם בזה.

שנינו במשנה: חוֹלִים וּמְשַׁמְּשֵׁיהֶם פטורים מן הסוכה: תָּנוּ רַבָּנָן, חוֹלֶה שֶׁאָמְרוּ שהוא פטור מן הסוכה, לֹא דיברו דווקא בחוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה שהוא ודאי פטור, שנאמר (ויקרא יח ה) 'וְחַי בָּהֶם' ולא שימות בהם, אֶלָּא אֲפִילּוּ חוֹלֶה שֶׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה, וַאֲפִילּוּ אם רק חָשׁ בְּעֵינָיו וַאֲפִילּוּ אם רק חָשׁ בְּרֹאשׁוֹ גם הוא פטור מן הסוכה, משום שהוא מצטער בה והמצטער פטור מן הסוכה. אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, פַּעַם אַחַת חָשַׁתִּי בְּעֵינַי בְּקֵיסָרִי, וְהִתִּיר לִי רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי [שהיה חריף שבדורו] לֵישֵׁן אֲנִי וּמְשַׁמְּשִׁי שהייתי צריך לו, חוץ לַסּוּכָּה.

רַב שֵׁשֶׁת [־התירו] לְרַב אַחָא בַּרְדְּלָא לְמַנְיָא בְּבֵילְתָּא בַּסּוּכָּה – לישון בתוך כילה [כעין וילון הפרוס על גבי עמודים היוצאים מן המטה] בסוכה, ואף על פי שהיא גבוהה עשרה טפחים מן המטה ונחשבת אוהל החוצץ בין הישן לסכך הסוכה, מִשּׁוּם בָּקֵי – יתושים שהיו מצערים אותו. רָבָא שָׁרֵא לֵיהּ לְרַבֵּי אַחָא בַּר אַדָּא לְמַנְיָא – לישן בַּר מַמְטַלְלְתָּא – חוץ לסוכה, מִשּׁוּם סִירְחָא דְּגַרְנִישְׁתָּא – שהיתה רצפת הסוכה עשויה מקרקע לבנה שהיא מסרחת כשיורדים עליה גשמים, ופטרו אף שכבר פסקו הגשמים משום שמצטער מחמת הריח. מפרשת הגמרא: רָבָא לְטַעְמֵיהּ, דְּאָמַר רָבָא, מְצַטַּעֵר פָּטוּר מִן הַסּוּכָּה, ואף זה מצטער הוא. מקשה הגמרא: וְהָא אָנָן תָּנַן חוֹלִין וּמְשַׁמְּשֵׁיהֶם פְּטוּרִים מִן הַסּוּכָּה, ומשמע שדווקא חוֹלֶה, אֵין – פטור מסוכה, משום שהוא מצטער הרבה והסוכה מזיקה לו, אבל שאר אדם הַמְצַטֵּעֵר לֹא נפטר מן הסוכה. מתרצת הגמרא: אָמְרִי, מה שנקטה המשנה חולה זה משום שחוֹלֶה, הוּא וְאַף מְשַׁמְּשָׁיו פְּטוּרִים, אבל מְצַטֵּעֵר דווקא הוּא פָּטוּר אבל מְשַׁמְּשָׁיו לֹא נפטרים מחמתו.

שנינו במשנה: אוֹכְלִים אֲכִילַת עֲרַאי חוּץ לַסּוּכָּה: מבארת הגמרא: וְכַמָּה הִיא אֲכִילַת עֲרַאי שאינו חייב לאוכלה בסוכה, אָמַר רַב יוֹסֵף, פת בשיעור של תַּרְתֵּי אוֹ תְלַת בֵּיעֵי – שתים או שלוש ביצים. אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי לרב יוסף, וְהָא זְמָנִין סַגֵּיאִין סַגֵּי לֵיהּ לְאִינִישׁ בְּהָכֵי – הרי פעמים רבות די לאדם בשיעור זה כדי לשבוע וְהָוֶה לֵיהּ אכילה זו סְעוּדַת קֶבַע בשבילו. אֶלָּא אָמַר אַבַּיֵי, שיעור אכילת עראי הוא כִּדְמָטְעֲמִים בַּר בֵּי רַב וְעָיֵיל לְבֵילָה – כשיעור שדרך תלמיד לטעום בבוקר קודם שנכנס לבית המדרש ללמוד, וחושש שמא ימשכו הדרשות וטועם מלוא פיו ושותה, ושיעור זה הוא כביצה.

תָּנוּ רַבָּנָן, אוֹכְלִין אֲכִילַת עֲרַאי חוּץ לַסּוּכָּה, וְאֵין יְשֵׁנִים שֵׁינַת עֲרַאי חוּץ לַסּוּכָּה. שואלת הגמרא: מַאי מַעֲמָא לחלק בין אכילה לשינה. עונה הגמרא: אָמַר רַב אַשִׁי, בשינה אסרו אפילו שינת עראי גְּזֵרָה שְׁמָא יֵרָדֵם וישתקע בעל כרחו בשינת קבע מחוץ לסוכה, מה שאין כן באכילה שאין לגזור בזה. אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי לרב אשי, אֶלָּא הָא דְּתַנְיָא, יָשַׁן אָדָם שֵׁינַת עֲרַאי בַּתְּפִילִּין אֲבָל לֹא שֵׁינַת קֶבַע, שמא יפיח בהם. לִיחוּשׁ שְׁמָא יֵרָדֵם ויישן שינת קבע, כשם שאסרו בשינת עראי חוץ לסוכה. אָמַר רַב יוֹסֵף בְּרִיהּ דְּרַב עֵילָאי, התירו לישן שינת עראי בתפילין רק בְּאופן שמוֹסֵר שֵׁנָתוֹ לַאֲחֵרִים – שמעמיד שומר שאם ירדם יעירנו. מַתְקִיף לֵיהּ רַב מְשַׁרְשִׁיָא, עֲרֵבִיךְ עֲרֻבָּא צָרֵיךְ – הערב שלך אף הוא עצמו צריך ערב, כלומר יש לנו לחוש שגם השומר ירדם. אֶלָּא אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הברייתא שהתירה לישן שינת עראי עם תפילין, בְּמַנִּיחַ רֹאשׁוֹ בֵּין בִּרְכָּיו עַסְקִינַן, שודאי לא ירדם כך. רָבָא אָמַר, לעולם אין חוששים שמא ירדם ולכן מותר לישן שינת עראי בתפילין, ומה שאסרו שינת עראי חוץ לסוכה זה משום שאֵין קֶבַע לַשֵּׁנָה – פעמים די לאדם בשינת עראי שהוא מנמנם מעט ונחשבת כקבע וחייב בסוכה.

תָּנֵי חֲדָא, יָשַׁן אָדָם בַּתְּפִילִּין שֵׁינַת עֲרַאי אֲבָל לֹא שֵׁינַת קֶבַע, וְתַנְיָא אִידָךְ, שמותר לישן עם התפילין בֵּין קֶבַע בֵּין עֲרַאי, וְתַנְיָא אִידָךְ, שאסור לישן בהם לֹא קֶבַע וְלֹא עֲרַאי. וסותרות הברייתות זו את זו. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא – הברייתא שאסרה בין קבע ובין עראי, מדברת דְּנָקִיט לְהוּ בִּידֵיהּ – שאוחז את התפילין בידיו, ויש לחשוש שמא יפלו מידיו אם יישן, ולכן אסור אפילו שינת עראי. הָא – הברייתא שאסרה שינת קבע והתירה שינת עראי, מדברת דְּמַנְּחִי בְּרֵישֵׁיהּ – שהתפילין מונחים בראשו, ששינת קבע אסורה שמא יפיח בהם, ושינת עראי מותרת, ולא חששו שמא ירדם וישן שינת קבע. וְהָא – הברייתא שהתירה אפילו שינת קבע, מדברת באופן דְּפָרִים סוּדְרָא עֲלָוֵיהּ – שחלץ את התפילין והניחם סמוך לראשו, שאז רשאי לישן אפילו שינת קבע ולא חששו שמא יפלו בשהוא ישן. וְכַמָּה הִיא שֵׁינַת עֲרַאי המותרת בתפילין, תַּנְיָא רַבִּי חֲנַנְאֵל, שיעור זמן בְּדֵי הִילּוּךְ מֵאָה אַמָּה. תַּנְיָא נַמִּי הָכִי, הַיָּשֵׁן בַּתְּפִילִּין וְרוֹאֶה קֶרִי, וצריך לסלקן מראשו בעוד הקרי עליו, אוֹחֵז בְּרְצוּעָה שלהן כדי להורידן,

וְאִינוֹ אוֹחֵז בַּקְּצִיצָה – בבית התפילין עצמו, דִּכְרֵי רַבִּי יַעֲקֹב, ולדעתו מותר לישן בתפילין שינת עראי אפילו בלילה, ואין חוששים שמא יגרר לשינת קבע. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, יָשַׁן אָדָם בַּתְּפִילִּין שֵׁינַת עֲרַאי אֲבָל לֹא שֵׁינַת קֶבַע, ודווקא ביום, אבל בלילה אף שינת עראי אסורה, שחוששים שמא ישן שינת קבע. וְכַמָּה הוּא שיעור שֵׁינַת עֲרַאי, כְּדֵי הִילּוּךְ מֵאָה אַמָּה.

אגב מביאה הגמרא דין שינה ביום [שלא בתפילין]: אָמַר רַב, אָסוּר לְאָדָם לִישַׁן בַּיּוֹם יוֹתֵר מִשֵּׁינַת הַסּוּס, משום ביטול תורה. וְכַמָּה הוּא שיעור שֵׁינַת הַסּוּס, שִׁיתִּין נַשְׁמֵי – כדי ששים נשימות. אָמַר אַבַּיֵי, שיעור שְׁנָתֵיהּ דְּמַר – שינת רבה בר נחמני ביום הוא כְּדַרְבָּ – כשיעור שהיה רב ישן, וממנו למד רבה שיעור זה, וּדְרַבָּ כְּדַרְבִּי – ושיעור שינתו של רב הוא כשיעור שהיה רבי ישן ביום, וממנו למד כיון שגדל אצלו, וּדְרַבִּי כְּדָוִד – והשיעור שהיה רבי ישן הוא כשיעור שהיה ישן דוד המלך, שכך קיבל רבי מאבותיו שזו היתה שינת דוד מלך ישראל, וּדְדָוִד כִּדְסוֹפָיְא – ושיעור שינתו של דוד הוא כשיעור שינת הסוס, וּדְסוֹפָיְא שִׁיתִּין נַשְׁמֵי – ושינת הסוס היא ששים נשימות. אַבַּיֵי חָוֵה נָיֵים ביום כְּשִׁיעור זמן דְּמָעַיֵיל מִפּוּמְבַּדִיתָא לְבֵי כּוּבֵי – שהולכים מן העיר פומבדיתא למקום הנקרא בי כובי, והוא שיעור הילוך שש פרסאות. קָרֵי עֲלֵיהּ רַב עליו – קרא עליו רַב יוֹסֵף את הפסוק (משלי ו ט) 'עַד מָתַי עָצֵל תִּשְׁכָּב מָתַי תָּקוּם מִשְּׁנָתֶךָ', שהוא ישן ביום יתר על המדה ובטל מתורה.

תָּנוּ רַבָּנָן, הַנִּכְנָס לִישֹׁן בַּיּוֹם שינת עראי והוא לבוש בתפילין, רָצָה חוֹלֵץ, רָצָה מַנִּיחַ – אינו חולצן אלא משאירן מונחים עליו, שביום אין חוששים שיישן בהם שינת קבע. אבל הנכנס לישון בַּלַּיְלָה, חוֹלֵץ וְאִינוֹ מַנִּיחַ, שיש לחשוש שמא יגרר ויישן בהם שינת קבע. דְּבָרֵי רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, הַיְלָדִים [בחורים] לְעוֹלָם חוֹלְצִין וְאֵינָן מַנִּיחִין קודם שהולכים לישון, מִפְּנֵי שֶׁרְגִילִין בְּטוּמְאָה של קרי, ויש לחשוש שמא יראו קרי באמצע שנתם. שואלת הגמרא: לֵימָא קָסָבַר רַבִּי יוֹסֵי בָּעֵל קֶרֵי אָסוּר לְהַנִּיחַ תְּפִילִּין, ולכן אסר לישון בהם שמא יראו קרי, שאם סובר רבי יוסי שבעל קרי מותר בתפילין, אם כן לא היה לו לאסור לישון בהם מחשש שמא יראה, כיון שאפילו בשעה שרואה מותר לו להניח תפילין, ואם כן נוכיח מכאן כמאן דאמר שבעל קרי אסור בתפילין, שיש לנו לפסוק כרבי יוסי בכל מקום כיון שנימוקו עמו. אָמַר אַבַּיֵי, הברייתא, בִּילָדִים שהם כבר נשואים וּנְשׁוֹתֵיהֶן נמצאות עִמָּהֶן עִסְקִינַן, שאז חושש שֶׁמָּא יָבוֹאוּ יחד לִידֵי הֶרְגֵּל דָּבָר כשהתפילין עליהם, שזה אסור אף למאן דאמר שבעל קרי מותר בתפילין, כיון שהוא בזיון לתפילין. תָּנוּ רַבָּנָן, שָׁכַח וְשִׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בַּתְּפִילִּין, אֵינוֹ אוֹחֵז לֹא שֵׁינַת קֶבַע וּדווקא ביום, אבל בלילה אף שינת עראי אסורה, שחוששים שמא ישן שינת קבע. וְלֹא בְּרִצּוּעָה של התפילין וְלֹא בַּקְּצִיצָה – בגוף התפילין עַד שֶׁיְּסַדֵּל יָדָיו, וְאחר כך יִסְּלֵם, מִפְּנֵי שֶׁהַיָּדַיִם עֶסְקָנִיּוֹת הֵן, ויש לחשוש שמא נגעו במקום הטינופת.

משנה

מַעֲשֶׂה וְהֵבִיאוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְטָעוֹם אֶת הַתַּבְשִׁיל אם הוא מתובל ומבושל כהוגן, וּלְרַבָּן גַּמְלִיאֵל הֵבִיאוּ שְׁנֵי כּוֹתָבוֹת [־תמרים] וְדִלְיֵ שֶׁל מַיִם, כשהיו מחוץ לסוכה, וְאָמְרוּ הַעֲלוּם לַסּוּכָּה. ואף על פי שהיתה זו רק אכילת עראי, החמירו על עצמם שלא לאכול חוץ לסוכה, ואין בזה משום יוהרא. וּכְשֶׁנָּתְנוּ לוֹ לְרַבִּי צָדוֹק אוֹכֶל [־פת] פָּחוֹת מִכַּבֵּיצָה לא החמיר על עצמו לאוכלו בסוכה, וכן לא נטל את ידיו לפני אכילתו אלא נָטַל בַּמַּפָּה – כרך את ידיו במפה משום נקיות, וַאֲכָלוֹ חוּץ לַסּוּכָּה, וְכן לֹא בֵּירֵךְ אַחֲרָיו ברכת המזון, משום שסבר כרבי יהודה שאין מברכים ברכת המזון אלא אם אוכל כביצה, שנאמר (דברים ח י) 'וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ', אכילה שיש בה שביעה שהיא כביצה.

גמרא

מקשה הגמרא: מדוע התנא מביא מַעֲשֶׂה לְסָתוֹר את דבריו הראשונים, שבתחילה (כה.) קבע את הדין שמותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה, ואחר כך הביא מעשה שרבן יוחנן בן זכאי ורבן גמליאל לא אכלו אפילו אכילת עראי חוץ לסוכה, והרי אין דרך המדברים להביא מעשה הסותר את דבריהם, אלא לסייע לדבריהם. מתרצת הגמרא: חַפּוּרֵי מְחַפְּרָא וְהָכִי קָתָנֵי – המשנה הראשונה חסרה היא, ויש להוסיף ולשנות בסופה 'אִם בָּא לְהַחֲמִיר עַל עַצְמוֹ שלא לאכול אפילו אכילת עראי חוץ לסוכה מַחְמִיר', וְלֵית בֵּיהּ מִשּׁוּם יוֹהֲרָא – אינו נראה על ידי זה כגאותן וגס רוח. ומביא התנא ראיה שאפשר להחמיר על עצמו, שמַעֲשֶׂה נמי וְהֵבִיאוּ לוֹ לְרַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לְטָעוֹם אֶת הַתַּבְשִׁיל וּלְרַבָּן גַּמְלִיאֵל שְׁנֵי כּוֹתָבוֹת וּדְלִיֵ שֶׁל מַיִם,

---

אגרות קודש

ב"ה, כ"ו אד"ר, תשכ"ב
ברוקלין.

ברכה ושלום!

במענה למכתבה מכ"ג אד"ר, בו כותבת מצבה בנוגע לדבור וכו'.

ולפעמים הכי קרובות קורה זה מפני מאורע שהי' קשור בעצבים ומתיחותם, שלכן נוסף על מילוי הוראת הרופאים שתשאל בעצתם, תתחזק בבטחונה בהשי"ת המשגיח על כל אחד ואחת בהשגחה פרטית, ואז הרי נאמר, ה' לי לא אירא, וכשתתמעט מדת היראה, בדרך ממילא יתמעט גם הגמגום וכו'.

ועוד מהעצות בזה, שכשנתקלת במלה שמגמגמה, לא תתעקש לבטא דוקא מלה זו, אלא תשתדל להחליפה במלה אחרת ומה טוב לאחרי איזה שניות שתעבור המתיחות.

והעיקר בכל האמור והרי כל דבר תלוי בברכת השי"ת יוצר האדם ומנהיגו, לכן הרי הנהגה בחיי היום יומים מתאימה להוראת תורתנו תורת חיים ובקיום מצותי' הרי זה גם צנור וכלי לקבלת ברכת השי"ת בהמצטרך, ובפרט שכל אחת מבנות ישראל נקראת בת שרה רבקה רחל ולאה.

בברכה לבשו"ט בכל האמור.